

*Павликівський В. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін та адміністративного права
Харківського економіко-правового університету*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Анотація. У статті розглядаються проблеми кваліфікації перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Наголошується на особливостях застосування кримінального закону з урахуванням останніх законодавчих новел у зазначеній сфері. Вироблені пропозиції є актуальними й можуть бути використані в практичній діяльності правоохоронних органів у сфері захисту свободи слова та діяльності журналістів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кваліфікація, свобода слова, свобода журналістської діяльності, перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Постановка проблеми. При прийнятті Кримінального кодексу України у 2001 р. (далі – КК України) було вперше введено в дію норму про відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України). Частина 1 ст. 171 КК України встановлює відповідальність за умисне перешкодження законній професійній діяльності журналістів, ч. 2 ст. 171 КК України – за переслідування журналіста через виконання професійних обов'язків і критику, здійснювану службовою особою або групою осіб за попередньою змовою. П'ятнадцятирічний досвід застосування зазначеної норми підтверджує факт недостатньої ефективності в питаннях реалізації кримінально-правового захисту прав журналістів. Професія журналіста в Україні за останнє десятиріччя стає однією із найнебезпечніших, за 2014 р. скоєно 286 нападів і 7 убивств журналістів [1], тоді як обліковано кримінальних правопорушень за вказаний період лише 74 (а направлено до суду з обвинувальним вироком лише 7) [2]. Отже, посилення кримінальної відповідальності стало закономірним кроком у встановленні законодавчих гарантій свободи слова та діяльності засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Тим не менше, введення нових норм викликає ще більше запитань у сфері їх реалізації правоохоронними органами, вирішенні проблем сукупності й відмежуванні від суміжних складів злочинів.

Проблемам, пов'язаним із розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячена низка фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей із юридичних, політичних, соціологічних наук і державного управління. Проблемою кримінально-правового захисту діяльності ЗМІ займалися П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий, С. Лихова, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кукушкін, Н. Кушакова та ін.

Мета статті – вироблення практичних рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства у сфері забезпечення свободи слова й журналістської діяльності та вирішення дискусійних питань щодо кваліфікації перешкодження професійній діяльності журналістів.

З урахуванням мети статті маємо вирішити таке завдання: проаналізувати зміни до кримінального законодавства у сфері посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів та особливості реалізації кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. 14 травня 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів». Останнім посилено кримінальну відповідальність за перешкодження професійній діяльності журналістів, зокрема, ст. 345-1 КК України встановлено відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста, ст. 347-1 КК України – за умисне знищення або пошкодження майна журналіста, ст. 348-1 КК України – за посягання на життя журналіста, ст. 349-1 КК України – за захоплення журналіста як заручника. Крім того, ст. 375 КК України «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» доповнено кваліфікуючою ознакою «з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста». Указане рішення підтверджує особливе ставлення держави до проблеми захисту свободи слова та діяльності ЗМІ в Україні.

У Верховній Раді в різний час існувало кілька законопроектів щодо посилення гарантій діяльності засобів масової інформації. Зокрема, проект Закону України «Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів», поданий народним депутатом А.В. Яценко 16.05.2008 р. за № 2508 [3]; проект Закону України «Про захист професійної діяльності журналістів», унесений Кабінетом Міністрів України 12.06.2008 р. за № 2636 [4]; проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні)», поданий народним депутатом А.П. Яценюком 31.05.2010 р. за № 6447 [5]; проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі)», поданий народним депутатом О.К. Кондратюком 16.06.2010 р. за № 6447-1 [6]; проект Закону України «Про захист професійної діяльності журналістів», поданий народним депутатом М.Д. Катеринчуком 30.01.2013 р. за № 2140 [7]; проект Закону України від 25.12.2014 р. № 1630, поданий групою депутатів – О.К. Кондратюк, О.Р. Абдуллін, О.В. Червакова, М.П. Княжицький, Л.О. Ємець, О.М. Семерак, О.В. Опанасенко, В.П. Сюмар, О.О. Сочка [8]; проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» № 0924, унесений депутатом В.В. Карпунцовим [9]. Цікавим є проект № 1630 з погляду його розробників – професійних журналістів, які безпосередньо зазнавали тиску та обмежень

у своїй журналістській діяльності. Низка запропонованих змін у кримінальне законодавство в різних проектах є схожими й пов'язана із посиленням відповідальності за посягання на життя та здоров'я журналіста. Частина з цих проектів була відхилена, частина відправлена на доопрацювання.

Проект № 0942 також викликав значну кількість зауважень, головними з яких були недоцільність установлення спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я журналіста, його власність у зв'язку з наявністю у кримінальному законодавстві загальних норм. Головне науково-експертне управління зазначало, що внесення до кримінального законодавства України спеціальних норм передусім має бути зумовлено підвищенням (або зниженням) рівнем суспільної небезпечності діяння, порівняно із діянням, передбаченим загальною нормою. У цьому ж випадку, за висновками Головного науково-експертного управління, навряд чи вбивство журналіста, пов'язане із його професійною діяльністю, буде більше або менше суспільно небезпечним діянням, аніж, наприклад, вбивство захисника чи представника особи, яке кваліфікується за ч. 2 ст. 115 КК України [10]. Також, відповідно до буквального змісту диспозиції ст. 348-1, зазначається у Висновку, юридично некоректною є пропозиція законопроекту щодо встановлення однакового покарання як за умисне вбивство, так і за його вчинення через необережність. До того ж не зовсім зрозумілим, за версією Головного науково-експертного управління, є підхід законопроекту щодо розділу Особливої частини КК, до якого вносяться зміни. Адже загальним об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» КК України, є нормальна діяльність зазначених органів, їхній авторитет, а вже додатковим може бути життя й здоров'я службовців, їхні права. У свою чергу, об'єктом запропонованих проектом складів злочинів є життя, здоров'я, а також майнові права журналістів.

Варто зазначити, що встановлення спеціальних норм щодо захисту життя, здоров'я та власності журналістів авторами проекту обґрунтовувалось вимогами Комітету міністрів Ради Європи, що містяться в Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску», а також нормами Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», де у ст. 17 прямо зазначається про те, що відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких самих дій проти працівника правоохоронного органу.

Проект № 0942 прийнятий 14.05.2015 р. і набрав чинності 11.06.2015 р., що, у свою чергу, актуалізує необхідність проведення теоретичного дослідження проблем кваліфікації злочинних посягань на свободу слова та діяльність журналістів і розробці практичних рекомендацій правоохоронним органам у застосуванні зазначених норм. Кваліфікація злочинів, маючи на перший погляд технічний зміст, насправді має глибокий соціально-політичний зміст. Правильно кваліфікувати злочин – означає застосувати той закон, який точно відповідає вчиненому, дає правильну оцінку діям злочинця, відображає інтереси суспільства та захищає права і свободи особи. Помилка в кваліфікації може потягнути за собою не тільки неправильне призначення покарання, а й викликати в суспільстві відчуття безкарності або, навпаки, жорстокості законодавця. Поява спеціальних норм щодо посилення захисту життя, здоров'я та

власності журналістів за наявності загальної норми про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів призводить до певних проблем у кваліфікації, які ми пропонуємо розглянути нижче.

Як правильно зазначає В.Н. Кудрявцев, «весь процес кваліфікації складається з послідовного відмежування кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів» [11, с. 126]. Кожний злочин має низку загальних ознак з іншими злочинами. Проблеми при кваліфікації викликаються саме цією обставиною. Для того щоб правильно кваліфікувати злочин, необхідно достатньо чітко уявляти розмежувальні лінії між ним і суміжними злочинами. Установлюючи властиві певному діянню ознаки, виключаючи ті ознаки, які йому не притаманні, поступово поглиблюючи аналіз правової норми, можна дійти до тієї сукупності ознак, які характеризують саме це діяння, відрізняючи його від інших [11, с. 126]. Як указувалося вище, кримінальне законодавство України встановлює відповідальність у ч. 1 ст. 171 КК України за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а у ч. 2 ст. 171 КК України – за переслідування журналіста через виконання професійних обов'язків, через критику. При цьому відповідальність за ч. 2 ст. 171 КК України встановлюється лише у випадку вчинення зазначених дій службовою особою або групою осіб за попередньою змовою. Отже, законодавець у ст. 171 КК України незаконний вплив на журналіста розділив залежно від спрямованості умислу та мети злочинної діяльності. У першій частині йде спрямованість злочинних дій на запобігання, зміну або припинення законних дій журналіста, наприклад, обмеження доступу до інформації з метою перешкоджання виходу викривальної публікації. У другій частині злочинними визнаються дії, що виступають як помста за вже виконану журналістську діяльність, зокрема публікацію певного матеріалу, критику посадової особи. Способи незаконного впливу лежать за межами цього складу злочину й можуть бути різними, від умовляння, підкупу, залякування до вбивства журналіста. Аналіз судової практики дає змогу стверджувати, що в більшості випадків перешкоджання журналістській діяльності здійснюється шляхом пошкодження або відбирання апаратури, у меншій кількості – шляхом застосування погроз або насильства. Із наявних у єдиному державному реєстрі на 16.06.2015 р. 17 вироків за ст. 171 КК України лише 6 пов'язані із завданням тілесних ушкоджень журналістам [12]. До появи розглядуваних змін дії винних осіб у випадку перешкоджання або переслідування журналістів способом, що є самостійним злочином, кваліфікувалися за сукупністю злочинів. Наприклад, завдання легких тілесних ушкоджень з метою перешкоджання виконанню журналістом своїх обов'язків кваліфікувалось за ч. 1 ст. 171 і ст. 125 КК України [13]. Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» виникають законні питання щодо можливості і правильності цієї кваліфікації. Ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України передбачають відповідальність за різні форми незаконного впливу на журналіста у зв'язку зі здійсненням журналістом законної професійної діяльності. Законодавець наголошує на обов'язковій наявності зв'язку між злочинними діями та журналістською діяльністю потерпілого, тому за вказаними статтями відповідальність настає як за дії, що здійснюються з метою запобігання або припинення журналістської діяльності, так і ті дії, що є помстою (переслідуванням) за вже виконані дії. Водночас визначення спрямованості й цілі злочинних дій є обов'язковим для правильної кваліфікації за відповідною частиною ст. 171 КК України. Якщо насильство

або погроза застосування насильства здійснюється з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста, дії винного потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 (залежно від характеру насильства) та ч. 1 ст. 171 КК України. У випадку ж переслідування за вже виконану професійну діяльність дії винного потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 (залежно від характеру насильства) та ч. 2 ст. 171 КК України. У другому випадку не варто забувати про особливості суб'єкта злочину, кваліфікація за ч. 2 ст. 171 КК України відбувається лише при скоєнні злочину службовою особою або групою осіб за попередньою змовою. В інших ситуаціях дії винної особи кваліфікуються лише за відповідною ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1 або 349-1 КК України.

Перешкодження законній професійній журналістській діяльності є найрозповсюдженішою формою порушення свободи слова в Україні, далі ідуть побиття, убивства, цензура. За перше півріччя 2015 р. експерти Інституту масової інформації зафіксували 34 таких випадки (за друге півріччя 2014 р. – 47 випадків) [14]. Із 34 випадків найбільше перешкождали журналістам представники судової гілки влади (7 випадків). Частина 2 ст. 375 КК України з останніми змінами передбачає відповідальність за постановленням суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Доповнення до ч. 2 ст. 171 КК України викликані останніми тенденціями у сфері перешкодження законній діяльності журналістів. Буденним явищем останніх років є використання судових органів у боротьбі із ЗМІ, забороні публікацій певного змісту або примус до спростування інформації за допомогою судових рішень. У зв'язку з цим законодавчі зміни до кримінального законодавства вимагають перегляду питання співвідношення вказаного складу із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів. Постановлення неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста вимагає прийняття рішення слідчим щодо необхідності кваліфікації зазначених дій лише за ч. 2 ст. 375 КК України або за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 375 та ч. 1 ст. 171 КК України.

Для прийняття обґрунтованого рішення необхідно проаналізувати зазначені склади. Постановлення суддею неправосудного рішення є одним із можливих способів перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Водночас, на відміну від розбою, указівка на мету не охоплює собою злочинні дії, пов'язані безпосередньо із перешкодженням журналістській діяльності. Мета винесення неправосудного рішення лежить за межами складу ч. 2 ст. 375 КК України й не охоплюється зазначеним складом. Отже, винесення судового рішення є лише готуванням до перешкодження законній підприємницькій діяльності, що має самостійне значення, а тому кваліфікація зазначених дій повинна здійснюватись за сукупністю злочинів. Аналогічний підхід проглядається в рішенні Пленуму Верховного Суду України (далі – ПВСУ) з питань кваліфікації злочинної діяльності організованих груп і злочинних організацій, зокрема банди. Якщо в Постанові ПВСУ від 07.07.1995 р. зазначалось про необхідність кваліфікації дій з організації

банди та подальшої злочинної діяльності її членів лише за ст. 257 КК¹ (організація банди), то Постанова ПВСУ від 2005 р. чітко вказує на необхідність кваліфікації дій банди за ст. 257 КК України і статтями, що передбачають відповідальність за злочини, які вчинювались бандою [15]. Так, п. 26 вищезгаданої Постанови зазначає: «Суди мають урахувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватись положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК».

На підставі вищевикладеного можна зробити такі **висновки**.

Ст. 171 КК України встановлює відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів незалежно від способу злочинних дій.

Дії винних осіб у випадку перешкодження або переслідування журналістів способом, що є самостійним злочином, потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів. Якщо насильство або погроза застосування насильства здійснюється з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста, дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 (залежно від характеру насильства) і ч. 1 ст. 171 КК України. У випадку ж переслідування за вже виконану професійну діяльність дії винного потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 (залежно від характеру насильства) і ч. 2 ст. 171 КК України.

Постановлення суддею неправосудного рішення є одним із можливих способів перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Винесення судового рішення є лише готуванням до перешкодження законній підприємницькій діяльності, що має самостійне значення, а тому кваліфікація зазначених дій повинна здійснюватись за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 375 і 171 КК України.

Література:

1. Хроніка свободи слова 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/barametr/49402-hronika-svobodi-slova-2014.html>.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2014 року // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&c=fo.
3. Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів : проект Закону України від 16.05.2008 р. № 2508 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32518.
4. Про захист професійної діяльності журналістів : проект Закону України від 12.06.2008 р. № 2636 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32789.
5. Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні) : проект Закону України від 31.05.2010 р. № 6447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37804.
6. Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі) : проект Закону України від 16.06.2010 р. № 6447-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov>.

¹ Пункт 7 Постанови ПВСУ України «Про судову практику в справах про бандитизм» № 9 від 07.07.1995 р. вказував, що у ст. 69 КК України не зазначено конкретні діяння, які може вчиняти банда, тому варто мати на увазі, що якщо створеною бандою вчинено злочин, за який законом встановлено більш сувору відповідальність, ніж за бандитизм, такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів – бандитизм і того більш тяжкого злочину, який учинила банда.

- ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_1?ses=10007&num_s=2&num=6447-1&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=.
7. Про захист професійної діяльності журналістів: проект Закону України від 30.01.2013 р. № 2140 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45601.
 8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів): проект Закону України від 25.12.2014 р. № 1630 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53168.
 9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : проект Закону України від 27.11.2014 р. № 0924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566.
 10. Висновок Головного експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566.
 11. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.
 12. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
 13. Вирок № 130/52/13-к Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 20.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29447962>.
 14. Свобода слова в Україні почала покращуватися – дані моніторингу ІМІ за перше півріччя 2015 (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/49483-svoboda-slova-v-ukrajini-pochala-pokraschuvatisya-dani-monitoringu-imi-za-pershe-pivrichchya-2015-infografika.html>.
 15. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

Павликовский В. И. Особенности квалификации препятствования законной профессиональной деятельности журналистов

Аннотация. В статье исследуются проблемы квалификации препятствования законной профессиональной деятельности журналистов. Отмечаются особенности применения уголовного закона с учетом последних законодательных изменений в указанной сфере. Выработанные предложения актуальны и могут быть использованы в практической деятельности правоохранительных органов в сфере защиты свободы слова и деятельности журналистов.

Ключевые слова: уголовная ответственность, квалификация, свобода слова, свобода журналистской деятельности, препятствование законной профессиональной деятельности журналистов.

Pavlikovskyi V. Features qualification of obstructing the lawful professional activities of the journalists

Summary. This article investigates the problem of qualification of obstructing the lawful professional activities of the journalists. There are some features of the application of the criminal law in a view of recent legislative changes in this area. Developed suggestions are relevant and can be used in the practice by law enforcement officials in order to protect the freedom of speech and journalists.

Key words: criminal responsibility, qualifications, freedom of speech, freedom of journalistic work, impeding the legitimate professional activities of journalists.